

Számítástechnika a magyar egyetemi könyvtárakban

Konferencia
(Miskolc, 1991. augusztus 27-28.)

Jó hangulatú, fontos szellemi találkozót szerveztek *Zsidai József* vezetésével a Miskolci Egyetem könyvtárosai, napjaink egyik sürgető könyvtári kérdéséről, a nemzeti számítógépes információs hálózatról és a nemzeti számítógépes adattárak létrehozásáról. A kétnapos találkozón 28 egyetemi és kilenc országos nagykönyvtár, valamint a KIK (Könyvtári és Informatikai Kamara), az MKE (Magyar Könyvtárosok Egyesülete) és a Művelődési és Közoktatási Minisztérium képviselői vettek részt. Tekintettel arra, hogy a *Tudományos és Műszaki Tájékoztatás* külön számban közli majd a konferencia előadásait a felkért hozzászólásokkal együtt, ezért az átfedések elkerülése érdekében, lapunk csak rövid beszámolóra vállalkozik.

A konferencia célkitűzéseit minden résztvevő előzetesen kézhez kapta. Ebben a szervezők három fő téma köré csoportosították a megbeszélendő kérdéseket. A témakörök egyben meggyeztek a szekcióülések témáival. A szakmai program gerincét az alábbi három célkitűzés alkotta:

1. A számítástechnika alkalmazása az egyetemi könyvtárakban

Az 1990-ig elért eredmények. A főbb tendenciák csoportosítása. A fejlődés továbbvitele, újabb irányai a századfordulóra. Törekvés a kompatibilitásra és az integrációra. A könyvtárak szolgáltatásait tekintve kölcsönös tájékoztatás és tájékozódás. A kivívt eredmények egymás közti adaptálásának előmozdítása. A számítástechnika alkalmazása kapcsán is előtérben az olvasó, a kutató áll, vagyis a szemlélet szolgáltató centrikus.

2. Az „Információs Infrastruktúra Fejlesztési Program” és az egyetemi könyvtárak

Az 1986-1990 közötti időszak eredményei. A rendszer kapacitása 1991-ben, azon belül az egyetemi könyvtárak elhelyezkedése. Az IIF-ben elérhető adattárak. Elektronikus levelezés. Költségek. Az egyetemi könyvtárak mint adatbázis-forgalmazók, adattárak készítői és felhasználók.

A fejlesztés várható irányai. További kapcsolódási lehetőségek, azok időbeli ütemezése. Az adattárak integrálhatóságának kérdései.

3. Igény a nemzeti adattárak létrehozására

A résztvevők kinyilvánítják szándékaikat, elgondolásaikat és követeléseiket a nemzeti gépi adattárak létrehozásának szükségességéről; tartalmuk szerint meghatározzák a legszükségesebb adattárakat és azok jellemzőit; kifejezik ér-

dekeltségüket a program mielőbbi megvalósításában; felajánlják közreműködésüket a kitűzött, nagyhorderejű feladatok végrehajtásában.”¹

A konferencia további célkitűzései között szerepeltek még az alábbi kérdések is: a külföldi szolgáltatások igénybevétele (online tájékoztatás, online könyvtári katalógusok, CD-ROM használat); a könyvtárközi kölcsönzés gépi megoldása; a használók és kutatók képzése, betanítása az új technikák használatára, stb.

A protokoll szerint, *Kovács Ferenc* rektor köszöntötte a megjelenteket, majd *Csurgay Árpád* akadémikus, az MTA főtítkárhelyettese tartott szuggesztív előadást az informatika, a szakirodalmi információ és a gazdasági fejlődés közötti összefüggésekről. Könyvtárosokat megszégyenítő tájékozottsággal ismertette a kutatóhelyeket összekapcsoló világméretű hálózat, az Internet, az európai kutatóintézeteket összefogó EARN (European Academic Research Network) vagy a hasonló céllal szerveződött amerikai hálózat, a BITNET működését. (Nota bene: sokunk számára most esett le a tantusz a BITNET elnevezését illetően, a BIT elem ugyanis a hálózatépítési elvre való utalásként - Because it is there (mert van ilyen) alakult így. Vagyis olyan számítógépes hálózatokról van szó, amelyeket azért építenek ki egy adott helyen, mert ott már működnek számítógépek.) Ezeknek a nagy hálózatoknak elsődleges célja az információk gyors szolgáltatásának megteremtésén kívül az, hogy biztosítsák az együttműködést, és támogassák az egyes országokban folyó kutatásokat. Magyarországon az 1986-tól szerveződő IIF program keretében ma már 140 intézményben működik helyi hálózat (bár az egyetemi könyvtáraknak csak a fele tagja az IIF-nek!) az X.25-ös protokoll révén. 1991-től az IIF ELLA elektronikus levelezőrendszerén keresztül Magyarországról is elérhető az EARN. Várhatóan a világbanki hitel és az EK PHARE-program keretében érkező anyagi támogatás új szakaszát nyitja meg a hazai információs hálózat kiépítésének. A hazai rendszerek bekapcsolásával felerősödik az információcseré, s most már csak adatbázisokra lesz szükség, melyek létrehozásában a könyvtárosoknak aktívan részt kell vállalniuk.

Zsidai József - néhányak számára előzetesen is ismert - előadásában nyolc pontban foglalta össze a számítástechnika könyvtári alkalmazásának eddigi eredményeit. Bár az országos nagykönyvtárakban kialakult egyfajta számítástechni-

kai kultúra és szakembergárda, szerinte nemzetközi összehasonlításban legalább 15-20 éves a lemaradásunk. A lemaradást különösen két területen tartja fájdalmasnak: a nemzeti adattárak és általában a könyvtári katalógusok gépesítése terén, valamint az intézmények közti integráció hiányában. Hiányolja a hazai információs politikát és -tervet, „nincsen kitűzve a cél, amely felé haladni kell”. Legfőbb feladatnak a nemzeti adattárak létrehozását tartja, melynek kapcsán két alapvető problémát kell megoldani: az egyik, hogy minden magyar állampolgár számára hozzáférhetővé (azaz online lehívhatóvá) kell tenni a hazai dokumentumtermést (könyvek, folyóiratok, szabványok, szabadalmak, térképek, kották, jogszabályok, hangzó anyagok terén egyaránt). Az inputot elsősorban ott kellene elkészíteni, ahol a dokumentumok keletkeznek, de a többi könyvtár bekapcsolódásának módját is majd ki kell dolgozni. A másik megoldandó kérdés, hogy a kb. 70-re becsült jelentősebb könyvtár (9 országos nagykönyvtár, 30 egyetemi könyvtár, a megyei könyvtárak és egyéb fontosabb könyvtárak nyilvántartásait hogyan lehetne összekapcsolni, azaz megteremteni a könyvtárak egységesített online katalógusát. Az előadás részletezi még a számítástechnika alkalmazásának szervezeti, tárgyi és személyi feltételeit, valamint a finanszírozás kérdéseit. Szakértői bizottság felállításával kb. egy év alatt kidolgozhatónak tartja a feladattervet.

Míg *Zsidai József* példaként „minden idők legnagyobb könyvtári rendszereként” az OCLC-t említette, utalva arra, hogy ez a vállalkozás is egyetemi könyvtári környezetből nőtt ki, s ma is legnagyobb arányban az egyetemi könyvtárak használják, addig *Mader Béla* (JATEK) rövid, míves hozzászólásában azt fejtette ki, hogy szerinte az OCLC típusú, egycélú hálózat modellje a mi körülményeink között nem követhető. Példaértékűnek tartja viszont az angliai JANET (Joint Academic Network) rendszert, amelynek az angol egyetemek (tudományegyetemek és műszakiak egyaránt) és a BL is tagja. *Mader Béla* a járható hazai utak között említette a központi online katalógus megteremtését, majd a külső adatbázisok, ill. a nemzeti könyvtár számítógépes szolgáltatásainak bekapcsolását. Utalt a finn modellre, mely szerint a központi rendszer mellett fontosnak tartják a helyi hálózatok szerepét és bekapcsolását.

A következő hozzászólók, Virágos Márta (DOTE) és Zalainé Kovács Éva (KE) - Mader Bélához hasonlóan - a másnapi szekcióülések elnökei voltak, felszólalásaik egyúttal a szekcióülések vitaindítói is voltak. Virágos Márta utalt az egyetemi könyvtárak számítógépes fejlesztéseiről és szolgáltatásairól készített felmérésre is. (Sajnálatos, hogy a 30 megkérdezett könyvtár közül csak a fele küldte vissza a kérdőívet.) A felmérés eredményét röviden összefoglaló anyagot minden résztvevő kézhez kapta. Ebből idézzük:

„A legtöbb egyetemi könyvtárban használnak valamilyen adatbáziskezelő programot. A legtöbben a MicroSIS (8 helyen) vagy a PC-LIB (3 helyen) programot alkalmazzák, valamint saját fejlesztésű szoftvereket. Ezenkívül használnak még szövegszerkesztő (3 esetben), kiadványszerkesztő, vonalkódkészítő és kommunikációs programokat is (1-2 helyen).

Az alkalmazásokat tekintve a számítógépet 4 könyvtárban használják kölcsönzések nyilvántartására, 6 helyen folyóiratrendelések és beérkezések adminisztrálására, 4 esetben számoltak be könyvkatalógus készítéséről, 6 könyvtárban állítanak össze számítógépes bibliográfiát az egyetemi disszertációkról és egyéb publikációkról, valamint 4 tematikus bibliográfia is fejlesztés alatt van.

A vásárolt vagy kapott adatbázisok közül a Current Contents on Diskette, a MANCI és az OSZK Időszak kiadványok Bibliográfiája érdemel említést. A CD-ROM adatbázisok a következők:

FSTA
MEDLINE
EXCERPTA MEDICA
CAB ABSTRACTS
PETERSON GRADLINE
EI CHEMDISC
GROLIER ELECTRONIC ENCYCLOPEDIA

A válaszolók közül 8 könyvtárban van hozzáférési lehetőség az IIF hálózathoz, egy helyen pedig folyamatban van a csatlakozás megvalósítása. 3 intézmény szolgáltat valamilyen adatbázist az IIF rendszeren.

Külföldi online szolgáltatóközpontot 6 könyvtár használ a felmérés szerint, ezek a következők: DIALOG (4), DATA-STAR (4), ORBIT (2), STN (2), QUESTEL (1), DIMDI (1), ECHO (1).

A felhasználók oktatásával 7 helyen foglalkoznak, ebből 4 esetben rendszeresen, többnyire a tantervbe beépített óra keretében.

Egyéb számítógépes szolgáltatást 7 intézménynél jelöltek meg. Ezek között elsősorban számítógépes szakirodalomkeresés és témafigyelés szerepelt, egy esetben pedig e-mail levelezés.²

Hozzászóltak még az elhangzottakhoz: Horváth Tibor az MKE elnökeként, Sóron László (Művelődési és Közoktatási Minisztérium), Tolnai György (Országos Munkaügyi Központ) a könyvtárak számítógépes munkabizottsága nevében, Poprády Géza (OSZK), Aladics Sándor (OMFB), valamint Bitsánszky Géza (Miniszterelnöki Hivatal). A hozzászólásokból - név említése nélkül - néhány megállapítást szabadon idézve felsorolnék: elkészült a felsőoktatás fejlesztésének terve, amelyben a közgyűjtemények szerepére is gondoltak; szakértők által kidolgozott, átfogó és egységes könyvtárpolitikai tervre van szükség; nem hagyható figyelmen kívül a kormányzat felelőssége sem, amely konkrét anyagi támogatások formájában mutatkozhat meg; az „informatikai kalandorok” megjelenésének következményei vannak, degradálódik a számítástechnika. Megtudhattuk azt is, hogy az OMFB-nek nagyon kevés a pénze, ezért a könyvtáraknak lobbizniuk kellene - azaz, el kellene fogadtatni magukat azokkal, akikről anyagi támogatást várnak.

A szekcióüléseket viták és jó hangulatú műhelybeszélgetések jellemezték. Mindhárom szekcióban véleményezték az ajánlásokat is, melynek szövegét az alábbiakban olvashatják.

Kovács Katalin

A konferencia főbb megállapításai és ajánlásai

A rendszerváltozás megteremtette az eszmei feltételeket, a még ebben az évtizedben kibontakozó gazdasági fellendülés pedig különösképpen igényli, hogy a tudományos, gazdasági, politikai és kulturális információk valóban hatékonyan segítsék hazánk előrehaladását.

Ezen információk nyújtásában, feldolgozásában és közvetítésében a 30 egyetemi könyvtárnak a nemzeti könyvtárral és az országos fel-

adatkörű nagy tudományos könyvtárakkal együtt meghatározó szerepe van.

A hazai és külföldi dokumentumok könyvtári nyilvántartásához, feltárásához és rendelkezésre bocsátásához a korszerű információ-technológia alkalmazása elengedhetetlen. Ezen a téren a fejlett államokban elért színvonalhoz képest elmaradásunk számottevő.

A számítógépes szakirodalmi információs rendszerek kiépítésében és a nemzetközi rendszerekhez történő kapcsolódásban mutatkozó hiányosságokat a század végéig meg lehet szüntetni. Az ehhez szükséges intézkedések kidolgozását azonban még ebben az évben, végrehajtásukat pedig már 1992-ben szükséges megkezdeni.

A szaktudományi információszolgáltatás korszerűsítését az egyetemi könyvtárak minden rendelkezésre álló eszközzel támogatni kívánják. Erre kötelezi őket az a tradicionális szerep is, amelyet a könyvtárak létrejöttük pillanatától kezdve a hazai szellemi, tudományos életben betöltöttek.

Ajánlások

1) A fentiek értelmében szükséges létrehozni a hazai tudományos nagykönyvtárakra alapozott szakirodalmi információs rendszert. Ennek érdekében

- létre kell hozni a korszerű technikákkal támogatott és kezelhető (a hazai, s az országban található külföldi dokumentumokat tartalmazó) adattárakat,
- ezek elektronikus eléréséhez, az adatátviteli hálózat alapjául meg kell erősíteni és fejleszteni kell az Információs és Infrastruktúra Fejlesztési Programot (IIFP), s a rendszerben résztvevő könyvtárak hálózati csatlakozását biztosítani szükséges,
- létre kell hozni a nagykönyvtárak belső elektronikus hálózatát,
- lehetővé kell tenni, hogy az egyetemi könyvtárak és a nagy tudományos szakkönyvtárak a külföldi elektronikus hálózatok szolgáltatásait igénybe vehessék,
- az egyetemi könyvtárak számítógépes és kommunikációs rendszerei fejlesztésében az egyetemek információ-technológiai korsze-

rűsítését szolgáló HUNINET Egyesület ajánlásait szükséges figyelembe venni,

- a már több területen meglévő regionális együttműködés eredményeire támaszkodva szorgalmazni kell a további regionális és szakterületi együttműködést,
- az egyetemi könyvtárak a nemzeti szakirodalmi információs rendszerben ellátandó feladataik kimunkálására, valamint a rendszerben történő működésük (technikai, gazdasági, jogi) feltételeinek megfogalmazására hozzanak létre szakértői bizottságot,
- az egyetemi könyvtárak szakmai képviselőt minden olyan szervezetben, bizottságban biztosítani szükséges, amely a hazai információs rendszer(ek) ügyeivel szakmai szempontból foglalkozik.

2) A nemzeti szakirodalmi információs rendszer koncepciója

- a nemzeti tudománypolitika és információpolitika részeként
- állami felelősséggel és költségvetési finanszírozással valósítható meg.

Miskolc, 1991. augusztus 28.

A konferenciát előkészítő bizottság nevében
Huszár Ernőné dr., a konferencia elnöke

A konferencia rendezőse a kétnapos tanácskozás fenti összegzését tisztelettel figyelembe ajánlja az alább felsorolt intézetek és szervezetek vezetőinek:

Az egyetemek rektorai
Miniszterelnöki Hivatal Tudománypolitikai Titkársága
Művelődési és Közoktatási Minisztérium, ill. az illetékes ágazati minisztériumok
Magyar Tudományos Akadémia
Magyar Rektori Konferencia elnöke
Információs és Infrastruktúra Fejlesztési Program
HUNINET Egyesület
Magyar Könyvtárosok Egyesülete
A résztvevő könyvtárak és a szaksajtó

Irodalom

1. Számítástechnika az egyetemi könyvtárakban. Konferencia. Ideiglenes anyag. 2-3.p.
2. Az egyetemi könyvtárak számítógépes fejlesztéséről és szolgáltatásairól. 1.p.